

1. Ovim programom utvrđuju se mjere za: vršenje poslova od javnog interesa za zdravstvenu zaštitu bilja; sredstva za zaštitu bilja; bezbjednost hrane biljnog porijekla; sredstva za ishranu bilja; sjemenski materijal poljoprivrednog bilja i sadni materijal; GMO; biljne genetičke resurse; laboratorijska ispitivanja, nosioce poslova i način vršenja poslova sa planom upotrebe finansijskih sredstava i uslovima za sprovođenje mjera utvrđenih zakonima.

Sredstva u iznosu od 227.000,00€ predviđena ovim programom opredijeljena su Budžetom Crne Gore za 2019. godinu, Program 2622 - Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, na poziciji: 4149 – ostale usluge u iznosu od 221.000,00€ i na poziciji: 4132 – materijal za zdravstvenu zaštitu u iznosu od 6.000,00€.

Troškovi iskazani po pojedinim programima predstavljaju projektovane vrijednosti.

Za izvršenje programa odgovoran je organ uprave nadležan za fitosanitarne poslove (u daljem tekstu: Uprava).

Uprava može u toku izvršenja ovog programa vršiti izmjenu namjene korišćenja sredstava i sredstva preusmjeravati sa jednog programa na drugi, do visine ukupnih sredstava.

PROGRAMI	
Program 1	Program zdravstvene zaštite bilja
Komponenta 1.1	Posebni nadzor nad štetnim organizmima
Komponenta 1.2	Monitoring i fitosanitarne mjere
Komponenta 1.3	Izvještajno prognozni programi - nadzori nad štetnim organizmima
Komponenta 1.4	Edukacije
Komponenta 1.5	Hitne fitosanitarne mjere
Komponenta 1.6	Stručno usavršavanje
Program 2	Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i njihovih rezidua i sredstava za ishranu bilja
Komponenta 2.1	Registracija sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.2	Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja

Komponenta 2.3	Sprovođenje specijalističkog kursa
Komponenta 2.4	Monitoring uređaja za upotrebu pesticida
Komponenta 2.5	Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.6	Post-registracijska kontrola sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost
Komponenta 2.7	Monitoring održive upotrebe pesticida
Komponenta 2.8	Integralna zaštita bilja
Komponenta 2.9	Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama
Komponenta 2.10	Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama
Komponenta 2.11	Unapređenje sistema postupanja i upravljanja otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida
Komponenta 2.12	Monitoring uticaja upotrebe pesticida na tlo i vodu
Komponenta 2.13	Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja
Program 3	Program kontrolnih ispitivanja proizvodnje sjemenskog i sadnog materijala i biljni genetički resursi
Komponenta 3.1	Sjemenska proizvodnja krompira
Komponenta 3.2	Sjemenska proizvodnja čitavog
Komponenta 3.3	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala
Komponenta 3.4	Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala
Komponenta 3.5	Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala
Komponenta 3.6	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO
Komponenta 3.7	Program uspostavljanja Registra sorti poljoprivrednog bilja i Registra sorti i podloga
Komponenta 3.8	Program biljnih genetičkih resursa
Program 4	Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije)
Program 5	Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa

**PROGRAM 1
PROGRAM ZDRAVSTVENE ZAŠTITE BILJA**

Cilj: Stabilno zdravstveno stanje bilja na teritoriji Crne Gore, sprječavanje unošenja, blagovremeno otkrivanje, suzbijanje pojave i širenja i iskorjenjavanje štetnih organizama

bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, pravovremeno, pravilno, uspješno i racionalno sprovođenje fitosanitarnih mjera u praksi, sprječavanje ili umanjivanje gubitaka prinosa u biljnoj proizvodnji i stvaranje preduslova za očuvanje zdravlja bilja kao ključnog faktora za održivu i konkurentnu poljoprivredu, ali i zaštitu životne sredine.

Pravni osnov: Zakon o zdravstvenoj zaštiti bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, „Službeni list CG”, br. 28/11 i 48/15).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja.

Uključeni subjekti:

- ovlaštene laboratorije za ispitivanje štetnih organizama;
- ovlaštene ustanove za vršenje javnih poslova;
- fitosanitarna inspekcija;
- organ uprave nadležan za šume;
- inspekcija nadležna za šume;
- savjetodavna služba u biljnoj proizvodnji;
- naučna, stručna i tehnička lica i institucije u odgovarajućim oblastima;
- državljanima bilja.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 1.1: POSEBNI NADZORI NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Posebni nadzor je službena kontrola koja se sprovodi u odgovarajućem vremenskom periodu, radi otkrivanja pojave štetnih organizama ili utvrđivanja specifičnosti njihove populacije ili granica područja (zaraženog, napadnutog i slobodnog od štetnih organizama).

Posebni nadzor je postupak sistematskog prikupljanja i čuvanja podataka o štetnim organizmima, koji uključuje podatke dobijene inspeksijskim pregledima, kao i praćenje zdravstvenog stanja bilja i sistematsko istraživanje na područjima u kojima su štetni organizmi prisutni ili nisu prisutni kroz jasno definisane aktivnosti (zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, prikupljanje uzoraka, laboratorijska ispitivanja) i druge propisane aktivnosti u skladu sa obavezama i odgovarajućim propisima EU, procedurama Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i standardima Međunarodne konvencije o zaštiti bilja (IPPC).

1.1.1 Posebni nadzor *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (krompirove cistolike nematode)

Posebni nadzor vrši se radi otkrivanja pojave odnosno prisustva i sprječavanja unošenja krompirovih cistolikih nematoda i obuhvata:

1. uzorkovanje zemljišta sa prijavljenih parcela (100%) za proizvodnju sjemenskog krompira u periodu prije sjetve (1 uzorak/ha);
2. uzorkovanje zemljišta sa prijavljenih parcela (0,5%) za proizvodnju merkantilnog krompira, u periodu:
 - prije sjetve ili;
 - poslije vizuelnog pregleda korijena sa mjesta gdje su vidljivi simptomi ili;
 - u toku ili neposredno nakon vađenja krompira, zajedno sa krtolama;
3. uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu.

Uzorkovanje zemlje sa parcela za proizvodnju sjemenskog i merkantilnog krompira, kao i krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za nematologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa metodama ekstrakcije krompirovih cistolikih nematoda, koje su propisane dijagnostičkim postupcima za *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (EPPO standardi).

Odgovorno lice za posebni nadzor u cilju efikasnijeg sprovođenja, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor. Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 130.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu. Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

1.1.2 Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease)

Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease) vrši se u proizvodnji merkantilnog krompira, a obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

U slučaju sumnje na prisustvo štetnog organizma uzima se uzorak radi laboratorijskog ispitivanja.

Uzorkovanje krtola merkantilnog krompira vrši odgovorno lice za posebni nadzor, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za mikologiju.

Odgovorno lice za posebni nadzor u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu. Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

1.1.3 Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicus*

Posebni nadzor vrši se radi otkrivanja pojave odnosno prisustva i sprječavanja unošenja *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus* na krtolama sjemenskog i merkantilnog krompira (*Solanum tuberosum* L.) i obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Vizuelne preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice za posebni nadzor, a laboratorijska ispitivanja vrši Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za bakteriologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa propisima i standardnim postupcima za dijagnozu, otkrivanje i identifikaciju bakterija *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus*, Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i Evropske unije.

Nadzor obuhvata zdravstvene preglede krtola sjemenskog i merkantilnog krompira, biljaka krompira (*Solanum tuberosum* L.) i laboratorijska ispitivanja.

Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum*, osim krtola krompira u skladištima, obuhvata i preglede biljaka paradajza (*Solanum lycopersicum*), drugih biljaka domaćina, uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae*, naročito *Solanum dulcamara*, kao i gdje je to odgovarajuće uzorke površinskih voda koje se koriste za navodnjavanje i uzorke otpadnih voda tokom industrijske prerade ili pakovanja uz napomenu da u Crnoj Gori za sada nema industrijske prerade krompira i pakovanja krompira.

Prilikom pregleda krompira, uzimaju se uzorci krompira prvenstveno iz skladišta i distributivnih centara, radi obavljanja vizuelnog pregleda i laboratorijskih ispitivanja na prisustvo latentne infekcije.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25 uzoraka sjemenskog krompira iz skladišta, 25 uzoraka merkantilnog krompira iz skladišta, 10 uzoraka biljaka paradajza iz rasadničke proizvodnje; 10 uzoraka drugih biljaka domaćina uključujući samonikle biljke iz familije *Solanaceae* i 10 uzoraka vode za navodnjavanje zasada krompira.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.4 Posebni nadzor *Epitrix cucumeris*, *Epitrix papa*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberos*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja *Epitrix cucumeris*, *Epitrix papa*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberos*.

Nadzor se vrši vizuelnim pregledima u proizvodnji merkantilnog krompira od strane odgovornog lica. Nadzor obuhvata i preglede u Laboratoriji za entomologiju, krtola krompira iz merkantilne i sjemenske proizvodnje, uzorkovanih od strane fitosanitarnih inspektora.

Prema potrebi nadzor se sprovodi i nad ostalim biljkama domaćinima.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Programa kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

1.1.5 Posebni nadzor *Bursaphelenchus xylophilus*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja borove nematode *Bursaphelenchus xylophilus*.

Posebni nadzor borove nematode podrazumijeva sakupljanje i laboratorijska ispitivanja uzoraka osjetljivog bilja, drveta i kore, kao i vektora borove nematode (insekti roda

Monochamus). Uzorkovanje i laboratorijsko ispitivanje na prisustvo borove nematode vrši se naročito na:

1. osjetljivom bilju u područjima pogođenim požarima ili olujama, odnosno generalno na oslabljenim stablima;
2. oblicama i drugim djelovima nastalim sječenjem drveta ili prirodnim ostacima nastalim uticajem biotskih faktora, stablima u parkovima i drugim mjestima van šumskog područja u neposrednoj blizini graničnih prelaza;
3. na drvenom materijalu za pakovanje u skladištima uvoznika određenih roba porijeklom iz Kine (kamen, mermer i sl.);
4. drvoprerađivačkim kapacitetima u različitim oblicima, kao i aktivnosti vezane za eksploataciju šuma.

Odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorije za nematologiju uzorkuje 30 uzoraka iz tač. 1, 2 i 4.

Odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorije za nematologiju uzorkuje 50 uzoraka vektora borove nematode (insekti roda *Monochamus*).

Fitosanitarna inspekcija uzorkuje i dostavlja u nematološku laboratoriju 20 uzoraka iz tačke 3.

Projektovani broj uzoraka: 50 pri čemu se određen broj uzoraka preklapa.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci drveta koje uzima fitosanitarna inspekcija prilikom fitosanitarnog pregleda drvenog materijala za pakovanje koji se uvozi, a porijeklom je iz vanevropskih zemalja radi laboratorijskih ispitivanja na prisustvo borove nematode.

1.1.6 Posebni nadzor *Radopholus similis*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja, kao i radi potvrđivanja statusa nematode *Radopholus similis*.

Radopholus similis je zemljišna nematoda, veoma polifagna, a najznačajniji domaćini su vrste iz porodica *Araceae*, *Marantaceae*, *Sterilizaceae*.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje vrši fitosanitarna inspekcija na osnovu instrukcije odgovornog lica, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za nematologiju.

Projektovani broj uzoraka: 25.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.7 Posebni nadzor *Phytophthora ramorum*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Phytophthora ramorum*.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje u rasadnicima, vrtnim centrima i na javnim gradskim površinama, vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije. Nadzor se vrši nad osjetljivim biljem, a naročito nad: *Rhododendron* spp. L., *Viburnum* spp. L., *Camellia* spp. L., *Pieris* spp. D. Don, *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za mikologiju.

Projektovani broj uzoraka: 35.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.8 Posebni nadzor *Gibberella circinata*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Gibberella circinata*.

Posebni nadzor se vrši na sadnom materijalu roda *Pinus* L. i vrste *Pseudotsuga menziesii*, uključujući sjeme i šišarke, namijenjene razmnožavanju.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše nadležni inspektori prilikom kontrole registrovanih subjekata i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije (u rasadnicima, šumskim sastojinama, parkovima, okućnicama i drugim površinama, najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra).

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje u rasadnicima, šumskim sastojinama, parkovima, okućnicama i drugim površinama vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije, najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za mikologiju.

Projektovani broj uzoraka: 23.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.9 Posebni nadzor *Anoplophora chinensis*

Posebni nadzor radi sprječavanja unošenja i širenja *Anoplophora chinensis* (Forster) vrši se na određenom bilju u skladu sa posebnim propisom.

Poseban nadzor vrše ovlašćene institucije i ovlašćeni pružaoци usluga u saradnji sa fitosanitarnim i šumarskim inspektorima.

Fitosanitarne inspekcije vrši zdravstvene preglede na određenom bilju kod registrovanih subjekata za proizvodnju i distribuciju sadnog materijala određenog bilja, a ovlašćeni pružaoци usluga zdravstvene preglede određenog bilja u njihovoj okolini.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Laboratorijska ispitivanja (morfološka) uzoraka sa sumnjom na *Anoplophora chinensis* obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.10 Posebni nadzor i fitosanitarne mjere *Anoplophora glabripennis*

Posebni nadzor vrši se na određenom bilju i biljkama domaćinima u skladu sa rizikom, a naročito u: obilježenom području; na drvenom materijalu za pakovanje u skladištima uvoznika određenih roba porijeklom iz Kine (kamen, mermer i sl.), uključujući dionice izgradnje autoputa, kao i biljkama domaćinima u njihovoj okolini; okolini gdje se nalaze mjesta prerade drveta.

Poseban nadzor vrše ovlaštene institucije i ovlašćeni pružaoци usluga u saradnji sa fitosanitarnim i šumarskim inspektorima.

Posebni nadzor obuhvata zdravstveni pregled biljaka domaćina, a po potrebi i uzimanje uzoraka, kao i tehničke poslove: sječa drveta, penjanje na visine, krčenje nepristupačnih površina, nošenje i izvlačenje drvenog materijala i sl.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Laboratorijska ispitivanja (morfološka) uzoraka sa sumnjom na ***Anoplophora glabripennis*** (Motschusky) vrše se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.11 Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae*

Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* vrši se u cilju potvrde statusa štetnih organizama.

Nadzor se vrši nad *Prunus* vrstama, od kojih su najznačajnije šljiva (*P. domestica*), nektarina (*P. persica* var. *nectarina*), breskva (*P. persica*), kajsija (*P. armeniaca*), badem (*P. amygdalus*), trešnja (*P. avium*) i višnja (*P. cerasus*).

Program posebnog nadzora *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* obuhvata vizuelne preglede proizvodnih zasada i sadnog materijala bilja *Prunus* spp., kao i prikupljanje uzoraka (od ranog proljeća do juna mjeseca), izolaciju bakterija u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za bakteriologiju na hranjivim podlogama, kao i provjeru patogenosti dobijenih izolata.

Nadzor se vrši prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa EPPO protokolom.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 50.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.12 Posebni nadzor *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*, prouzrokovala bakterijskog raka kivija.

Nadzor se vrši u rasadnicima i proizvodnim zasadima gdje se uzgajaju biljke *Actinidia* Lindl., prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa EPPO protokolom. Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije. Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za bakteriologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 30.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza.

1.1.13 Posebni nadzor *Xylella fastidiosa*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Xylella fastidiosa* (Well and Raju) nad određenim biljem, a naročito *Olea europea*, *Nerium oleander*, *Coffea sp.*, *Polygala myrtifolia*, *Prunus sp.* (*P. dulcis*, *P. avium*), *Myrtus communis*, *Laurus nobilis L.*, *Westringia fruticosa*, *Westringia glabra L.*, *Lavandula angustifolia*, *Lavandula stoechas*, *Vitis vinifera*.

Program posebnog nadzora *Xylella fastidiosa* obuhvata vizuelne preglede sadnog materijala i proizvodnih zasada, ukrasnih stabala u parkovima i okućnicama biljaka domaćina u skladu sa propisom i rizikom, kao i uzorkovanje u slučaju sumnje radi laboratorijskih analiza.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrši odgovorno lice i/ili fitosanitarni inspektori Fitosanitarne laboratorije.

Vizuelni pregledi biljaka na otvorenom polju vrše se tokom vegetacije, a optimalan se smatra period od kraja proljeća do početka jeseni, a biljke u zaštićenom prostoru mogu se pregledati tokom cijele godine, u zavisnosti od vrste bilja i ciklusa proizvodnje.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 40.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.14 Posebni nadzor *Citrus tristeza virus*

Posebni nadzor *Citrus tristeza virus* vrši se u cilju potvrde statusa štetnog organizma.

Nadzor se vrši nad biljem *Citrus L.*, *Fortunella Swingle*, *Poncirus Raf.* i njihovih hibrida, u proizvodnji i prometu sadnog materijala, kao i u zasadima.

Uzimanje uzoraka bilja vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za virusologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Projektovani broj uzoraka: 80.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.15. Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus*

Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus* vrši se u cilju utvrđivanja prisustva štetnog organizma na teritoriji Crne Gore.

S obzirom da je prisustvo ovog štetnog organizma potvrđeno na crnogorskom primorju, na lokalitetima u Bokokotorskom zalivu i na području Bara, veoma je važno sprovođenje posebnog nadzora nad ovim štetnim organizmom na teritoriji opštine Ulcinj, gdje do sada nije utvrđeno njegovo prisustvo.

Zdravstvene preglede vrši odgovorno lice za posebni nadzor, a ispitivanje uzoraka Fitosanitarna laboratorija – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.16. Posebni nadzor *Anthonomus eugenii*

Posebni nadzor *Anthonomus eugenii* vrši se u cilju utvrđivanja prisustva štetnog organizma na teritoriji Crne Gore.

Biljke domaćini:

- paprika /*Capsicum annuum*, *C. frutescens*
- plavi patlidžan /*Solanum melongena*;
- drugo bilje iz familije *Solanaceae*, uključujući paradajz, petuniju, duvan, daturu kojima se hrane odrasli.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izvještaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.17. Posebni nadzor *Aromia bungii*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Aromia bungii*.

Nadzor se vrši nad biljnim vrstama roda *Prunus* spp. (osim sjemena i osim vrste *Prunus laurocerasus* L.).

Fitosanitarna inspekcija vrši poseban nadzor vizuelnim pregledima proizvodnih zasada i sadnog materijala u rasadnicima i distributivnim centrima na prisustvo štetnog organizma *Aromia bungii* i znakova njegovog prisustva, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci iz uvoza.

1.1.18 Posebni nadzor *Candidatus Phytoplasma vitis (Flavescence doree)*

Posebni nadzor nad *Candidatus Phytoplasma vitis (Flavescence doree)* sprovodi se vizuelnim pregledom objekata za proizvodnju sadnog materijala vinove loze (matični zasadi, prporišta i izolacioni pojas), vizuelnim pregledom proizvodnih zasada u odgovarajućem vremenskom periodu i uzimanjem uzoraka u slučaju prisustva simptoma na vinovoj lozi i drugim biljkama domaćinima.

Nadzor i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori i/ili odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije.

Projektovani broj uzoraka: 30

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.19 Posebni nadzor *Xanthomonas citri pv. citri* i *Xanthomonas citri pv. aurantifolii*

Posebni nadzor *Xanthomonas citri pv. citri* i *Xanthomonas citri pv. aurantifolii* vrši se u cilju utvrđivanja prisustva štetnih organizama na teritoriji Crne Gore.

Nadzor se vrši nad biljem *Citrus L.*, *Fortunella Swingle*, *Poncirus Raf.* i njihovih hibrida, u proizvodnji i prometu sadnog materijala, kao i u zasadima.

Fitosanitarne preglede i uzorkovanje vrše odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije, a laboratorijska ispitivanja vrše se u Fitosanitarnoj laboratoriji – Laboratorija za bakteriologiju.

Projektovani broj uzoraka: 20.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.1.20 Posebni nadzor štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama

Posebni nadzor obuhvata zdravstvene preglede u listopadnim šumama od strane ovlašćenog pružaoца usluga i laboratorijsku dijagnostiku u Fitosanitarnoj laboratoriji - Entomološka laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Agilus anxius Gory*, *Agilus planipennis Fairmaire*.

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u četinarskim šumama od strane ovlašćenog pružaoца usluga i laboratorijsku dijagnostiku u Fitosanitarnoj laboratoriji - Entomološka

laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Dendrolimus sibiricus* Chetverikov, *Monochamus* spp. (neevropskih vrsta), *Pissodes* spp. (neevropskih vrsta).

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

KOMPONENTA 1.2: MONITORING I FITOSANITARNE MJERE

Monitoring i fitosanitarne mjere sprovode se kroz: praćenje pojedinih štetnih organizama; zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom; prikupljanje uzoraka; laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti koje doprinose praćenju zdravstvenog stanja bilja, kao i utvrđivanju statusa pojedinih štetnih organizama na teritoriji Crne Gore.

1.2.1 Monitoring *Pepino mosaic virus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, utvrđivanja prisustva i sprječavanja širenja Pepino mosaic virus.

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u proizvodnji rasada paradajza i plodova paradajza uglavnom u zaštićenom prostoru. Uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za virusologiju.

Projektovani broj uzoraka: 50.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.2 Monitoring *Dryocosmus kuriphilus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja kestenove ose galice *Dryocosmus kuriphilus* Yasumatsu nad biljkama domaćinima roda *Castanea* Mill. namjenjeni sadnji, osim plodova i sjemena.

Nadzor vrši fitosanitarna inspekcija u rasadnicima i prodajnim centrima, a vizuelne zdravstvene preglede u šumama kestena na lokalitetima na području Barske i Kotorske opštine vrši ovlašćeni pružalac usluga.

Laboratorijsko ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.3 Monitoring cikada prenosioca fitoplazmi

Scaphoideus titanus je vektor fitoplazme *Flavescence dorée*, pa je u epidemiološkom smislu praćenje pojave i širenja ove cikade od presudnog značaja za kontrolu bolesti. Stalni nadzor cikade *Scaphoideus titanus* obuhvata praćenje njenog prisustva, rasprostranjenosti i brojnosti u vinogradima radi preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka, kao i obavještanje i davanje preporuka proizvođačima o preparatima i terminima hemijskih tretmana vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.4 Monitoring vektora Citrus tristeza virusa

Monitoring vektora Citrus tristeza virusa vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Vektori virusa su biljne vaši, a najznačajniji vektor je *Toxoptera citricida*. Monitoring se vrši u zasadima citrusa.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.5 Monitoring vektora bakterije *Xylella fastidiosa*

Monitoring vektora bakterije *Xylella fastidiosa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Najznačajniji vektori bakterije su insekti iz familija *Cicadellidae* i *Cercopidae*.

Neke od vrsta utvrđenih kao prenosioци bakterije u Evropi su livadska pjenuša – *Phyllaenus spumarius*, *Euscelis lineolatus*, *Neophyllaenus campestris*, *Cicadella viridis* i dr.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, po potrebi vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Uzorkovanje se vrši na osnovu instrukcije odgovornog lica.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Sastavni dio izveštaja za posebni nadzor predstavljaju i uzorci osjetljivog bilja iz uvoza.

1.2.6 Monitoring korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. (spp)

Monitoringom se utvrđuje rasprostranjenost korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. i prati njen životni ciklus, a obuhvata:

- obilazak terena, mapiranje populacija *Ambrosia artemisifolia* L., izvještavanje i alarmiranje nadležnih službi ili vlasnika posjeda na kojima je vrsta zabilježena;
- edukacijavanosti o *Ambrosia artemisifolia* L. (radionice za odabrane ciljne grupe);
- organizovanje akcija suzbijanja u periodu jun –jul - septembar (u zavisnosti od razvoja vegetacije);
- gostovanje u medijima.

Ciljne grupe su:

- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. duž saobraćajnica (drumski putevi i šine): Putevi Crne Gore i Željeznica Crne Gore;
- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. na javnim površinama (parkovi i druge javne površine): opštine Crne Gore;
- mještani ili vlasnici posjeda na kojima je *Ambrosia artemisifolia* L. zabilježena;
- učenici, studenti, građani, volonteri i NVO.

Odgovorno lice u cilju efikasnijeg sprovođenja nadzora, vrši edukaciju lica uključenih u nadzor.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.3: IZVJEŠTAJNO PROGNOZNI PROGRAMI - NADZOR NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Stalni nadzor nad štetnim organizmima se vrši na kulturama od nacionalnog interesa i osim zaštite zdravlja bilja doprinose i proizvodnji zdravstveno bezbjedne hrane.

Korisnici ovog programa, poljoprivredni proizvođači imaju jasnu sliku o štetnim organizmima i mjerama borbe, što doprinosi smanjenju broja tretiranja odnosno upotrebe pesticida.

Vrši se stalni nadzor nad štetnim organizmima bilja, sa posebnim osvrtom na pojedine kulture koje su od izuzetnog značaja za Crnu Goru: maslina (muva masline/*Bactrocera oleae* Gmel.), citrusi (voćna muva/*Ceratitis capitata* Wiedemann), kao i praćenje voćnih muva iz familija *Tephritidae* i *Drosophilidae*.

Pored primjene fitosanitarnih mjera stalni nadzor doprinosi praćenju i prognozi povećanja brojnosti populacije štetnih organizama, izvještajno prognozni program koji doprinosi zdravstvenoj zaštiti bilja (signaliziranje pravog momenta za tretiranje uz preporuku adekvatnih sredstava za zaštitu bilja).

1.3.1 Stalni nadzor *Bactrocera oleae* (muva masline)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije muve masline postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima maslina radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.3.2 Stalni nadzor *Ceratitis capitata* (voćna muva)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije voćne muve postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima citrusa radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Izvještaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.3.3 Stalni nadzor voćnih muva iz familija *Tephritidae* i *Drosophilidae*

Monitoring obuhvata: postavljanje klopki u proizvodnim zasadima voćnih vrsta koje su najznačajniji domaćini: *Drosophila suzukii* (vinska mušica), *Rhagoletis cingulata* (trešnjina muva), *Rhagoletis completa* (orahova muva), *Bactrocera zonata* i *Bactrocera dorsalis* radi utvrđivanja njihovog prisustva i praćenje brojnosti; uzorkovanje plodova na prisustvo larvi; identifikaciju svih nađenih vrsta u cilju potvrđivanja statusa i sprovođenja fitosanitarnih mjera, radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice Fitosanitarne laboratorije – Laboratorija za entomologiju.

Izveštaj o vizuelnim pregledima i uzorcima treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda i uzorkovanja, nazivu vrste, sorte i količini biljnog materijala, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

KOMPONENTA 1.4 EDUKACIJE

U cilju efikasnijeg sprovođenja Programa fitosanitarnih mjera, vrši se edukaciju lica uključenih u nadzor (fitosanitarna inspekcija, proizvođači, uvoznici, ovlašćeni pružalac usluga i dr.) i u saradnji sa Upravom, organizuju se edukativne radionice na sljedeće teme:

1. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu: "Uzorkovanje zemljišta radi identifikacije štetnih organizama: *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (krompirove cistolike nematode) i *Radopholus similis*" (1 radionica);

2. Edukacija proizvođača sjemenskog i merkantilnog krompira na teme: "Štetni organizam *Synchytrium endobioticum*" i "Štetni organizmi *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michigenensis* ssp. *sepedonicus*" (3 radionice);

3. Edukacija registrovanih uvoznika na temu: "Štetni organizam *Xylella fastidiosa*" (1 radionica);

4. Edukacija registrovanih proizvođača sadnog materijala *Citrus* spp. i proizvođača plodova citrusa na temu: "Štetni organizam *Aleurocanthus spiniferus*" (1 radionica);

5. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu: "Štetni organizam *Aromia bungii*" (1 radionica);

6. Edukacija ovlašćenog pružaoa usluga na temu: "Štetni organizam *Dryocosmus kuriphilus*" (1 radionica);

7. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu: "Štetni organizam *Spodoptera frugiperda* (Smith)" (1 radionica);

8. Edukacija fitosanitarnih inspektora na temu: "Štetni organizam *Halyomorpha halys*" (1 radionica).

1.5 HITNE FITOSANITARNE MJERE

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hemikalija, pravovremeno obavještavanje putem medija, savjeta i objavljivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove. Naknada šteta se vrši u cilju smanjenja obima gubitaka na poljoprivrednim kulturama.

1.5.1 Hitne fitosanitarne mjere

U svrhu brzog reagovanja u situacijama neočekivane i iznenadne pojave štetnih organizama, koja se ne mogu predvidjeti i koja zahtijeva neodložno sprovođenje hitnih

fitosanitarnih mjera, radi zaštite zdravlja bilja i sprječavanje nastanka većih ekonomskih šteta, izvršiće se hitna nabavka potrebne opreme i materijala, odgovarajuće stručne aktivnosti na terenu, kao i usluge laboratorijskih ispitivanja. Sprovođenje ovih aktivnosti zavisice od same situacije i zahtjeva koje u tom trenutku iznenadna situacija bude nalagala, a po uputstvima, nalogima i/ili rješenjima direktora Uprave

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hemikalija, pravovremeno obavještavanje putem medija, savjeta i objavljivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove.

1.5.2 Nabavka brzih testova (*Ralstonia solanacearum*, *Erwinia amylovora*, *Phytophthora spp.* i dr.) i hemikalija za detekciju *Xylella fastidiosa*

Program je namjenjen nabavci brzih testova (*Ralstonia solanacearum*, *Erwinia amylovora*, *Phytophthora spp.* i dr.) i hemikalija za detekciju *Xylella fastidiosa* Lamp metodom i drugih hemikalija za detekciju štetnih organizama, za rad fitosanitarne inspekcije.

KOMPONENTA 1.6 STRUČNO USAVRŠAVANJE

Stručno usavršavanje administrativnog osoblja Uprava – Fitosanitarnog sektora, fitosanitarnih inspektora i lica odgovornih za zdravlje bilja odnosi se na primjenu novih propisa, laboratorijskih ispitivanja (molekularnih i drugih metoda) i procedura za štetne organizme i po potrebi drugo stručno usavršavanje iz oblasti zdravstvene zaštite bilja.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore – **136.300,00€**.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove vršenje javnih poslova - zdravstvena zaštita bilja;
- ovlašćeni pružaoци usluga;
- organ uprave nadležan za šume;
- fitosanitarna inspekcija;
- šumarska inspekcija.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja fitosanitarnog pregleda (mjere), ime vlasnika/držaoца bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Dodatno o vizuelnom pregledu treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda, nazivu sorte i količini sadnog materijala ili veličini zasada, GPS koordinate i po mogućnosti fotografije kao dokaz o izvršenom pregledu.

Nosioci poslova blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Upravu – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Nosioci poslova vlasniku/drž aocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima i/ili za vršenje dijagnostičkog ispitivanja koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod vlasnika/drž aoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla, odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa, dostavljaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja izvještaje o sprovedenim mjerama.

Način plaćanja:

Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja, plaćanje se vrši po ispostavljenom fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja za obavljeni posao.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja prisustva štetnog organizma iz Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da drž aoci bilja zahtijevaju nadoknadu za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 136.300,00€
1.1 Posebni nadzori nad štetnim organizmima	87.000,00
1.1.1 Posebni nadzor <i>Globodera pallida</i> i <i>Globodera rostochiensis</i>	6.000,00
1.1.2 Posebni nadzor <i>Synchytrium endobioticum</i>	1.500,00
1.1.3 Posebni nadzor <i>Ralstonia solanacearum</i> i <i>Clavibacter michigenensis</i> subsp. <i>sepedonicus</i>	19.000,00
1.1.4 Posebni nadzor <i>Epitrix cucumeris</i> , <i>Epitrix papa</i> , <i>Epitrix subcrinita</i> , <i>Epitrix tuberis</i>	3.000,00
1.1.5 Posebni nadzor <i>Bursaphelenchus xylophilus</i>	6.000,00
1.1.6 Posebni nadzor <i>Radopholus similis</i>	2.000,00
1.1.7 Posebni nadzor <i>Phytophthora ramorum</i>	4.000,00
1.1.8 Posebni nadzor <i>Gibberella circinata</i>	3.000,00
1.1.9 Posebni nadzor <i>Anoplophora chinensis</i>	2.500,00
1.1.10 Posebni nadzor <i>Anoplophora glabripennis</i>	8.000,00
1.1.11 Posebni nadzor <i>Xanthomonas campestris</i> pv. <i>pruni</i> i <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>persicae</i>	5.000,00

1.1.12 Posebni nadzor <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>actinidiae</i>	4.000,00
1.1.13 Posebni nadzor <i>Xylella fastidiosa</i>	5.000,00
1.1.14 Posebni nadzor <i>Citrus tristeza virus</i>	4.000,00
1.1.15 Posebni nadzor <i>Aleurocanthus spiniferus</i>	1.000,00
1.1.16 Posebni nadzor <i>Anthonomus eugenii</i>	3.000,00
1.1.17 Posebni nadzor <i>Aromia bungii</i>	0.000,00
1.1.18 Posebni nadzor <i>Candidatus phytoplasma vitis</i>	3.000,00
1.1.19 Posebni nadzor <i>Xanthomonas citri</i> pv. <i>citri</i> i <i>Xanthomonas citri</i> pv. <i>aurantifolii</i>	3.000,00
1.1.20 Posebni nadzor štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama	4.000,00
1.2 Monitoring i fitosanitarne mjere	17.500,00
1.2.1 Monitoring <i>Pepino mosaic virus</i>	3.000,00
1.2.2 Monitoring <i>Dryocosmus kuriphilus</i>	2.000,00
1.2.3 Monitoring cikade <i>Scaphoideus titanus</i> – vektora fitoplazme <i>Flavescence doree</i>	4.000,00
1.2.4 Monitoring vektora Citrus tristeza virus-a	3.000,00
1.2.5 Monitoring vektora bakterije <i>Xylella fastidiosa</i>	3.000,00
1.2.6 Monitoring korovske biljke <i>Ambrosia artemisifolia</i> L. (spp)	2.500,00
1.3 Stalni nadzori nad štetnim organizmima – izvještajno prognozni programi	9.000,00
1.3.1 Stalni nadzor <i>Bactrocera oleae</i> (muva masline)	4.000,00
1.3.2 Stalni nadzor <i>Ceratitis capitata</i> (voćna muva)	3.000,00
1.3.3. Stalni nadzor voćnih muva iz familija <i>Tephritidae</i> i <i>Drosophilidae</i>	2.000,00
1.4 Edukacije	3.000,00
1.5 Hitne mjere	17.800,00
1.5.1 Hitne fitosanitarne mjere	10.800,00
1.5.2 Nabavka brzih testova (<i>Ralstonia solanacearum</i> , <i>Erwinia amylovora</i> , <i>Phytophthora</i> spp. i dr.) i hemikalija za detekciju <i>Xylella fastidiosa</i>	7.000,00
1.6 Stručno usavršavanje	2.000,00

PROGRAM 2

PROGRAM PRAĆENJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA I NJIHOVIH REZIDUA I SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Cilj: Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i njihovih rezidua sprovodi se radi smanjenja rizika i mogućih negativnih efekata sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja na zdravlje ljudi i na životnu sredinu, kao i radi postizanja održive upotrebe sredstava za zaštitu bilja i sredstava za ishranu bilja, a istovremeno je i podrška realizaciji Nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja.

Pravni osnov: Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja ("Službeni list CG", broj 57/2016), Zakon o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG", br. 51/08 i 18/14), Zakon o sredstvima za ishranu bilja ("Službeni list CG" br. 48/07, br. 76/08, br. 73/10, br. 40/11, 30/17 i 43/18), Zakon o bezbjednosti hrane („Službeni list CG", broj 57/15).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem.

Uključene institucije:

- ovlašćene laboratorije za vršenje poslova u oblasti sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja, bezbjednosti hrane, vode;
- naučne i visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (sredstva za zaštitu bilja) i ishranu bilja;
- fitosanitarna inspekcija;
- veterinarska inspekcija;
- inspekcija za hranu.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 2.1: REGISTRACIJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

Na tržište Crne Gore mogu se stavljati samo pesticidi čije su aktivne supstance odobrene u Evropskoj uniji i koje se nalaze na Listi aktivnih supstanci dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja. Lista aktivnih supstanci dozvoljenih za upotrebu u sredstvima za zaštitu bilja je usklađena sa EU listom objavljuje se u „Službenom listu Crne Gore“ i redovno se ažurira.

S obzirom na činjenicu da Crna Gora nema proizvodnju pesticida, u Crnoj Gori uspostavlja se sistem priznavanja registracije pesticida u skladu sa Pravilnikom o priznavanju registracije sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG", broj 50/14) koji propisuje sadržaj zahtjeva za registraciju, bliže uslove i način priznavanja registracije, dodjelu jedinstvenog registracionog broja i procjenu uporedivosti prilika i klimatskih uslova, način dostavljanja i sadržaj dokumentacije za priznavanje registracije, bliži sadržaj rješenja o registraciji i visina naknade za registraciju sredstava za zaštitu bilja.

Program podržava rad Komisije na procesu registracije u skladu sa propisima, a procjena je da će u 2019. biti registrovano 40 proizvoda.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti gotovih formulacija pesticida.

KOMPONENTA 2.2: MONITORING PROMETA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U Crnoj Gori registrovano je 36 uvoznika pesticida i 89 distributera za promet pesticida na veliko i/ili malo.

Monitoring se određuje posebnim Programom, u skladu sa analizom rizika i na osnovu dosadašnjih dokaza o utvrđenim nepravilnostima, sa ciljem utvrđivanja stvarnog stanja objekata za promet sredstava za zaštitu bilja u pogledu kadra i opreme kroz primjenu kontrolne liste.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica za oblast sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.3: SPROVOĐENJE SPECIJALISTIČKOG KURSA

U skladu sa članom 6 Zakona o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG”, br. 51/08 i 18/14), Pravilnikom o programu specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 35/15), Pravilnikom o načinu izdavanja i izgledu legitimacije za profesionalno korišćenje sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 67/15) i Pravilnikom o uslovima koje treba da ispunjavaju pravna lica koja vrše edukaciju lica odgovornih za promet i upotrebu sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 28/16) sprovodi se specijalistički kurs za osposobljavanje lica koja koriste i stavljaju u promet pesticide i izdaje se sertifikat i legitimacija i to:

1. za lica odgovorna za promet sredstava za zaštitu bilja;
2. za profesionalne korisnike sredstava za zaštitu bilja.

Za sprovođenje specijalističkog kursa iz tačke 2 neophodno je obezbijediti materijale za obuku, sredstva za terenski rad, poštanske usluge, sertifikate i legitimacije kako bi se obuke vršile na adekvatan način na osnovu posebnog Programa obuka.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica iz oblasti sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.4: MONITORING UREĐAJA ZA UPOTREBU PESTICIDA

Za upotrebu sredstava za zaštitu bilja mogu se koristiti samo uređaji koji garantuju sigurnu upotrebu sredstava za zaštitu bilja i koje prati sertifikat proizvođača i koja su u tehnički ispravnom stanju. Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da uređaje drži u tehnički ispravnom stanju.

Vlasnik uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja dužan je da čuva tehničku dokumentaciju o uređaju (sertifikat proizvođača, prospekt, dokaz o izvršenoj popravci i sl.). Kontrola uređaja za upotrebu sredstava za zaštitu bilja podrazumijeva primjenu pravila o stavljanju na tržište uređaja za primjenu pesticida kojima se obezbjeđuje ispunjavanje ekoloških zahtjeva, kako bi se na najmanju moguću mjeru smanjili štetni učinci na zdravlje ljudi i na životnu sredinu koje uzrokuju takvi uređaji i uspostavio sistem redovnog tehničkog pregleda uređaja koji su već u upotrebi. Ova aktivnost je predviđena i Nacionalnim akcionim planom ali je potrebno sprovesti niz aktivnosti na nacionalnom nivou počev od analize postojećeg stanja uređaja za primjenu pesticida, nacionalne odluke o kategoriji uređaja koje treba testirati do samog načina ko i kako će sprovođenje kontrole uređaja kao i preciziranja na koji način će se obezbijediti sprovođenje ovih zahtjeva.

Monitoring podrazumijeva terenski obilazak registrovanih poljoprivrednih proizvođača, popisa priključnih prskalica i provjeru njihovog rada, kao i obuku za testiranje priključnih prskalica.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica iz oblasti sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.5: PROGRAM POST-REGISTRACIJSKE KONTROLE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U skladu sa važećim propisima za registraciju sredstava za zaštitu bilja, formulacija sredstva koje se stavlja na tržište treba da odgovara formulaciji navedenoj na rješenju o registraciji. Promjene temperature, uslovi skladištenja, ambalaža i ostali faktori mogu uticati na kvalitet i njegova svojstva. Svaka promjena može dovesti do promjene efikasnosti sredstva ili opasnosti za ljude, životinje, bilje ili životnu sredinu.

Postregistracijska kontrola formulacije sredstava za zaštitu bilja je jednako važna, kao i postupak registracije sredstava i predstavlja važnu komponentu u procesu registracije i prometa sredstva za zaštitu bilja.

Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja omogućuje njihovo praćenje nakon izvršene registracije i sprovodi se radi kontrole dejstva i upotrebe sredstava za zaštitu bilja na teritoriji Crne Gore.

Sredstva za zaštitu bilja u procesu registracije treba da ispune propisane zahtjeve (fizičko hemijske osobine, toksikologija, uticaj na ciljne i neciljne žive organizme i druge propisane zahtjeve), a nakon registracije odnosno prilikom njihove upotrebe treba da daju očekivane efekte na štetne organizme, da nemaju negativan uticaj na zdravlje ljudi, bilja i životinja i na životnu sredinu.

Nakon registracije, sredstva za zaštitu bilja koja se nalaze u prometu treba da ispunjavaju uslove u skladu sa etiketom i rješenjem o registraciji (sadržaj i količina aktivne supstance). Program obuhvata uzorkovanje registrovanih sredstava za zaštitu bilja i njihova laboratorijska ispitivanja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.6: POST-REGISTRACIJSKA KONTROLA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA - REZISTENTNOST

Dio post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja odnosi se na pojavu rezistentnosti pojedinih štetnih organizama na aktivne supstance koje se nalaze u sredstvima za zaštitu bilja. Pojava rezistentnosti je uobičajena i do nje uglavnom dolazi zbog prekomjerne upotrebe sredstava za zaštitu bilja i korišćenja veće doze od propisane. Ukoliko dođe do pojave rezistentnosti štetni organizam postaje otporan prema aktivnoj supstanci i sredstvo za zaštitu bilja gubi efikasnost. Veoma je važno pratiti pojavu rezistentnosti u kulturama i na štetnim organizmima kod kojih se najviše koriste sredstva za zaštitu bilja zbog sprovođenja antirezistentne strategije u programima zaštite.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za oblast sredstva za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.7: MONITORING ODRŽIVE UPOTREBE PESTICIDA

Bezbednost korisnika sredstava za zaštitu bilja (poljoprivrednih proizvođača i njihovih radnika) važan su dio održive i pravilne upotrebe pesticida kroz primjenu preventivnih mjera zaštite i kroz pravilno rukovanje. Korisnici često ne poštuju bezbjedonosne, zaštitne i higijenske mjere, naročito u oblastima sa visokim temperaturama, gdje nošenje zaštitne

opreme može biti neugodno. Pravilna primjena propisanih mjera, pravilno rukovanje sredstvima za zaštitu bilja smanjuje rizike koje nosi primjena sredstava za zaštitu bilja i osigurava bezbjednost korisnika. Monitoring se vrši kroz praćenje transporta, skladištenja, pripreme za upotrebu, upotrebe, vođenja evidencija, pa i rezidua pesticida kroz primjenu kontrolne liste.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za oblast sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.8: INTEGRALNA ZAŠTITA BILJA

Integralna zaštita bilja je dio integralne proizvodnje a odnosi se na suzbijanje štetnih organizama (bolesti, štetočine i korovi) i zasniva na dobrom poznavanju bilja, štetnih organizama i njihovog odnosa u uslovima spoljašnje sredine.

Pored hemijskih mjera zaštite važna je primjena preventivnih mjera koje mogu značajno uticati na suzbijanje štetnih organizama. Preventivne mjere su brojne i zavise od poljoprivredne kulture i štetnih organizama, a najznačajnije su: primjena plodoreda, korišćenje tolerantnih i otpornih sorti i hibrida, upravljanje rezistentnošću, monitoring prisustva štetnih organizama i dr. Dozvoljena je upotreba samo registrovanih sredstava za zaštitu bilja prema uputstvu, a da bi osigurali pravilno korišćenje neophodno je voditi knjigu evidencije o primjeni.

Integralna zaštita bilja promoviše sve raspoložive mjere u suzbijanju štetnih organizama sa posebnim akcentom na preventivne mjere, a upotreba sredstava za zaštitu bilja se svodi na najmanju moguću mjeru kako bi se proizveo bezbjedan poljoprivredni proizvod, ali i očuvalo zdravlje ljudi i životna sredina.

Program integralne zaštite bilja obuhvata pripremu i objavljivanje smjernica za integralnu zaštitu najmanje jedne kulture koje su usklađene sa propisima o sredstvima za zaštitu bilja, o zaštiti životne sredine i o dobroj poljoprivrednoj praksi.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštena visokoškolske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.9: PROGRAM ZAŠTITE VOĆA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA I PILOT ISTRAŽIVNJE ZA USPOSTAVLJANJE SISTEMA PROGNOZIRANJA POJAVE ŠTETNIH ORGANIZAMA

Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida predstavlja važan preduslov za uspješno gajenje voća u Crnoj Gori. Klimatski uslovi u Crnoj Gori povoljni su za gajenje različitih voćnih vrsta, a uzgoj otežavaju brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa. U proizvodnji voća neophodno je primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite bilja, a jedna od glavnih je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), radi očuvanja prinosa i kvaliteta.

Sredstva za zaštitu bilja moraju se primjenjivati pravilno jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica kao što su rezidue odnosno ostaci aktivnih supstanci u plodovima, a moguć je i negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pravilna primjena sredstava za zaštitu bilja omogućava izbjegavanje negativnih posljedica i obezbjeđuje proizvodnju bezbjedne hrane. Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog stanja voća i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

Tokom 2018. godine rađeno je na web aplikaciji "Agrolijek" i u narednom periodu potrebno je promovirati njenu upotrebu i izvršiti unaprijeđenje aplikacije. Upotreba aplikacije mobilnim telefonima omogućava poljoprivrednim proizvođačima da šalju fotografije u cilju

utvrđivanja uzroka biljnih bolesti i dobijanja preporuka za suzbijanje ili po potrebi izlaženje na teren radi identifikacije štetnog organizma.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.10: PROGRAM ZAŠTITE POVRTARSKIH KULTURA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA I PILOT ISTRAŽIVNJE ZA USPOSTAVLJANJE SISTEMA PROGNOZIRANJA POJAVE ŠTETNIH ORGANIZAMA

Zaštićeni prostor (plastenici) omogućava gajenje povrća u idealnim uslovima i tokom čitave godine. Ovakvi uslovi su nađalost povoljni i za brojne štetne organizme koji ugrođavaju gajenje povrtarskih kultura. Zbog kratkog vegetacionog perioda i primjene sredstava za zaštitu bilja, ova proizvodnja je dosta rizična zbog ostataka aktivnih materija u povrću. Da ne bi došlo do ovoga, važno je sredstva za zaštitu bilja primjenjivati pravilno, što je veoma bitno i zbog očuvanja zdravlja ljudi i životne sredine.

Tokom 2018. godine rađeno je na web aplikaciji "Agrolijek" i u narednom periodu potrebno je promovirati njenu upotrebu i izvršiti unaprijeđenje aplikacije. Upotreba aplikacije mobilnim telefonima omogućava poljoprivrednim proizvođačima da šalju fotografije u cilju utvrđivanja uzroka biljnih bolesti i dobijanja preporuka za suzbijanje ili po potrebi izlaženje na teren radi identifikacije štetnog organizma.

Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida obezbjeđuje veći nivo kontrole povrća kao hrane biljnog porijekla.

Zbog kratkog vegetacionog perioda i primjene sredstava za zaštitu bilja, ova proizvodnja je rizična u smislu mogućih rezidua upotrijebljenih sredstava za zaštitu bilja. Povrće se u ishrani ljudi koristi svakodnevno i u većim količinama, svježe, polupreraðeno, a koriste se djelovi i/ili organi biljaka koji su pri upotrebi sredstava za zaštitu bilja direktno izlođeni, a čovjek ishranom rizikuje da ih u organizam neđeljeno unese.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.11: UNAPREĐENJE SISTEMA ZA POSTUPANJA I UPRAVLJANJA OTPADOM ODNOSNO POSTUPANJA SA AMBALAĐOM NAKON UPOTREBE PESTICIDA

Otpad koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalađe u koju su upakovani pesticidi postupa se na nađin kojim se sprjeđava negativan uticaj na životnu sredinu u skladu sa propisom kojim se uređuje otpad (rukovanje i skladištenje pesticida i zbrinjavanje njihove ambalađe i ostataka). Na osnovu Izvještaja o izvršenoj analizi postojećeg nađina postupanja sa otpadom sa predlogom mjera za unapređenje i izvršenom revizijom o ispunjenosti uslova za upis u registre u skladu sa Zakonom o sredstvima za zaštitu bilja i Uputstvom o nađinu postupanja otpadom koji nastaje nakon upotrebe pesticida.

Mjera se odnosi na nabavku kanti/kontejnera za odlaganje otpada koji nastaje upotrebom pesticida, odnosno ambalađe u koju su upakovani pesticidi na projektovanih 100 gazdinstava koja imaju 1 ili više ha i/ili nabavku kanti/kontejnera za zbirno odlaganje po opštinama.

KOMPONENTA 2.12: MONITORING UTICAJA UPOTREBE PESTICIDA NA ŽIVOTNU SREDINU

Uticaj upotrebe pesticida na životnu sredinu je jedna od aktivnosti utvrđena propisima koji uređuju vode, zaštitu prirode i otpad i aktivnosti utvrđene drugim propisima koji se odnose na vode, a imaju indirektnu vezu sa upotrebom pesticida.

Izvori zagađenja odnose se na sve izvore kontaminacije, pa i na nepravilnu pripremu, curenje ili isticanje sredstava za zaštitu bilja, kao i na nepravilno ispiranja ambalaže, prosipanje tokom pripreme, čišćenja ili na nepropisno odlaganje preostale količine radnog rastvora.

Radi očuvanja voda potrebno je voditi računa o zaštiti izvorišta površinske i podzemne vode a naročito o:

- područjima izvorišta površinske i podzemne vode za javno vodosnabdijevanje koja moraju biti zaštićena od namjernog ili slučajnog zagađivanja i drugih uticaja koji mogu nepovoljno djelovati na izdašnost izvorišta i na zdravstvenu ispravnost vode (zone sanitarne zaštite);
- zaštititi izvorišta površinske i podzemne vode;
- sanitarnoj zaštiti izvorišta za javno vodosnabdijevanje na kojem su određene zone zaštite, i to: šira zona zaštite, uža zona zaštite i zona neposredne zaštite;
- zoni sanitarne zaštite izvorišta koja se određuje u skladu sa hidrološkim, hidrogeološkim i drugim svojstvima zemljišta i slivnih područja i predviđenim načinom njihove upotrebe u skladu sa Pravilnikom o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama ("Službeni list CG", br. 66/09);
- zabrani upotrebe pesticida u i zoni zaštite (zona neposredne zaštite) za sve tipove izvorišta;
- zabrani upotrebe pesticida u II zoni zaštite (uža zona zaštite) za izvorišta u zbijenim i karstnim izdanima, a kod zahvata iz akumulacija i jezera njihova upotreba svedena na ograničenu upotrebu lako razgradivih pesticida.

U skladu sa Pravilnikom, korisnici vodozahvata su dužni da ograde I zonu zaštite, a II obilježite i istaknu obaveštenje o njoj.

Izrađeno je uputstvo o zaštiti voda pri upotrebi pesticida.

Monitoring se sprovodi u skladu sa posebnim monitoringom radi prikupljanja podataka o zagađenjima izazvanih pesticidima i izradi godišnjeg izvještaja o zagađenjima izazvanih pesticidima.

KOMPONENTA 2.13: MONITORING KARAKTERISTIKA SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Na tržištu Crne Gore mogu se stavljati samo sredstva za ishranu bilja koja su određenih karakteristika odnosno treba da imaju određeni najmanji sadržaj hraniva, kao i odgovarajuća hemijska, fizička, fiziološka i druga svojstva i moraju odgovarati karakteristikama navedenim u deklaraciji. Sredstva za ishranu bilja mogu biti u prometu, ako ispunjavaju uslove, ako su označena na propisani način i ako pravilnom upotrebom ne ugrožavaju zdravlje ljudi, životinja, bilja i životnu sredinu.

Radi praćenja prometa, uvoza, karakteristika i primjene sredstava za ishranu bilja sprovodi se monitoring koji podrazumjeva ispitivanje sredstava za ishranu bilja radi utvrđivanja hemijskih i fizičkih osobina i bioloških vrijednosti. Ispitivanje mogu obavljati akreditovane laboratorije, odnosno ovlašćene ustanove koje imaju akreditovanu laboratoriju.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **40.700,00 €.**

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava - Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlaštene ustanove za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;

- naučne i visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti bezbjednosti hrane, sredstava za zaštitu bilja i voda;

- ovlaštene visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (fitofarmacija);

- fitosanitarna inspekcija, veterinarska inspekcija i inspekcija za hranu, inspekcija za vode;

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju upravu – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa posebnim programima i o izvršenim poslovima, o izvođenju godišnjeg plana kontrole u skladu sa rokovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja mjere, ime vlasnika/državca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci posla vlasniku/državcu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta poslovanja hranom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla su odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi za obavljeni posao, dijelom se može vršiti avansno plaćanje do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja/zahtjeva Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz pojedinih Komponenti programa biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtjeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 40.700,00€
2.1 Registracija sredstava za zaštitu bilja	14.000,00
2.2 Monitoring prometa sredstava za zaštitu bilja	0,00
2.3 Sprovođenje specijalističkog kursa za sredstva za zaštitu bilja	1.000,00

2.4 Monitoring uređaja za upotrebu pesticida	2.000,00
2.5 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja	2.700,00
2.6 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja - rezistentnost	1.000,00
2.7 Monitoring održive upotrebe pesticida	0,00
2.8 Program integralne zaštite bilja	3.000,00
2.9 Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama	4.000,00
2.10 Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida i pilot istraživanje za uspostavljanje sistema prognoziranja pojave štetnih organizama	4.000,00
2.11 Unapređenje sistema za postupanja i upravljanje otpadom odnosno postupanja sa ambalažom nakon upotrebe pesticida	3.000,00
2.12 Monitoring uticaja upotrebe pesticida na životnu sredinu	3.000,00
2.13 Monitoring karakteristika sredstava za ishranu bilja	3.000,00

PROGRAM 3 PROGRAM KONTROLNIH ISPITIVANJA PROIZVODNJE SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA I BILJNI GENETIČKI RESURSI

Cilj: Obezbeđivanje sertifikovanog, zdravstveno ispravnog sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja iz domaće proizvodnje uz korišćenje komparativnih prednosti područja na većim nadmorskim visinama doprinosi razvoju sjevera Crne Gore, očuvanje biljnih genetičkih resursa i kontroli GMO.

Pravni osnov: Zakon o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o sadnom materijalu ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o genetički modificovanim organizmima ("Službeni list CG", broj 22/08), Zakon o potvrđivanju međunarodnog ugovora o biljnim genetskim resursima za hranu i poljoprivredu ("Službeni list CG - Međunarodni ugovori", broj 03/10).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse.

Uključene institucije:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 3.1: SJEMENSKA PROIZVODNJA KROMPIRA

Proizvodnjom sjemenskog materijala krompira može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal krompira proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala krompira podliježe obaveznoj stručnoj kontroli u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnikom o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala krompira ("Službeni list CG", broj 8/15).

Sertifikacija je postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala krompira utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena. Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sertifikovanog sjemenskog materijala krompira koji ispunjava propisane norme.

Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.2: SJEMENSKA PROIZVODNJA ŽITA

Proizvodnjom sjemenskog materijala žita može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal žita proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača. Proizvodnja sjemenskog materijala žita podliježe obaveznoj stručnoj kontroli i sprovodi se u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala žita ("Službeni list CG", broj 13/14). Sertifikacija je postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala žita utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sjemenskog materijala žita koji ispunjava propisane norme. Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena žita domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.3: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja obuhvataju ispitivanja kvaliteta kroz monitoring sjemenskog materijala koji je prošao sertifikaciju kao postupak priznavanja proizvodnje sjemenskog materijala nakon sprovedene stručne kontrole.

Kontrolna ispitivanja vrše se na dostavljenim uzorcima sjemenskog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja prema godišnjem Planu slatbenih kontrola.

Kontrolna ispitivanja sjemena dodatna provjera sistema sertifikacije, a ujedno i kvaliteta sjemenskog materijala uopšte koji se nalazi u prometu. Ovo je naročito važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duž i vremenski period u toku kojeg može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.4: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SADNOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala obuhvataju ispitivanje kvaliteta kroz monitoring sadnog materijala koji je prošao sertifikaciju kao postupak priznavanja proizvodnje sadnog materijala nakon sprovedene stručne kontrole. Kontrolna ispitivanja sadnog materijala vrše se na dostavljenim uzorcima sadnog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja prema godišnjem Planu slatbenih kontrola.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvalitetu sadnog materijala koji se nalazi u prometu. Ovo je naročito važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duž i vremenski period u toku kojeg može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.5 PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA MATIČNIH STABALA SADNOG MATERIJALA

Matične biljke koriste se za umnožavanje, proizvodnju reproduktivnog sadnog materijala, podizanje zasada ili kao reprodukcioni sadni materijal za proizvodnju sadnica.

Održavanje kvalitetnih i zdravstveno ispravnih matičnih biljaka je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji reproduktivnog sadnog materijala koji se koristi za zasnivanje zasada.

Kontrolna ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala doprinose kontroli kvaliteta matičnih stabala kao uslova za dobijanje kvalitetnog reproduktivnog sadnog materijala.

Kontrolna ispitivanja vrše se nad obilježanim matičnim stablima i dostavljenim uzorcima.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.6: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA NA GMO

Budući da se GMO-i svakodnevno primjenjuju kako u naučnim istraživanjima tako i u proizvodnji hrane i hrane za životinje, a istovremeno mogu predstavljati opasnost po biodiverzitet i zdravlje ljudi i životinja, ovaj program omogućava uspostavljanje i primjenu sistema kojim se osiguravaju i sprovode odgovarajuće mjere zaštite vezanih za upotrebu, namjerno uvođenje u životnu sredinu i stavljanje GMO-a ili proizvoda koji sadrže GMO na tržište u oblasti reproduktivnog GM biljnog materijala ili proizvoda koji sadrže, sastoje se ili su dobijeni od GMO, u skladu sa usvojenim planom službenih kontrola ili monitoringom.

KOMPONENTA 3.7: PROGRAM USPOSTAVLJANJE REGISTRA SORTI POLJOPRIVREDNOG BILJA I REGISTRA SORTI I PODLOGA

Proizvođač može proizvoditi sjemenski i sadni materijal sorti koje su upisane u Registar sorti poljoprivrednog bilja i dužan je da od vlasnika sorte obezbijedi saglasnost za umnožavanje sjemenskog materijala zaštićene sorte u skladu sa zakonom kojim se uređuje zaštita biljnih sorti.

Registar sorti poljoprivrednog bilja sadrži podatke naročito o:

- 1) novostvorenim domaćim sortama;
- 2) stranim sortama priznatim od nadležnog organa strane države;
- 3) domaćim i odomaćenim sortama;
- 4) sortama koje su privremeno priznate.

Sorta upisana u Registar sorti poljoprivrednog bilja podliježe obaveznom ispitivanju upotrebne i proizvodne vrijednosti (VCU TEST) prema propisanim metodama radi stavljanja na Listu preporučenih sorti. U Registar sorti poljoprivrednog bilja mogu se upisati odomaćene sorte koje ne ispunjavaju sve uslove propisane ovim zakonom za upis u Registar sorti poljoprivrednog bilja i one se posebno obilježavaju. Strana sorta upisuje se u Registar sorti poljoprivrednog bilja, ako je priznata od nadležnog organa strane države, ako ima dokaz o vlasniku, održavaocu, odnosno ovlašćenom zastupniku i o rezultatima DUS testa. Uzorak sorte koja je upisana u Registar čuva se kao standardni uzorak u referentnoj kolekciji.

Program obuhvata uspostavljanje Registra sorti poljoprivrednog bilja i Registra sorti i podloga.

KOMPONENTA 3.8: PROGRAM BILJNIH GENETIČKIH RESURSA

Očuvanje genetičkih resursa u biljnoj proizvodnji vrši se inventarizacijom, *in situ* i *ex situ* konzervacijom, proučavanjima, kao i formiranjem kolekcija i registara i sličnih aktivnosti koje doprinose cilju njihovog očuvanja.

Genetički resursi za hranu i poljoprivredu (agrobiodiverzitet) predstavljaju jednu od najznačajnijih komponenti ukupnog biodiverziteta.

Očuvanje biološkog diverziteta je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji hrane kroz: identifikaciju i inventarizaciju genetičkih resursa na terenu; podršku farmerima za uzgoj genetičkih resursa poljoprivrednog bilja; prikupljanje materijala i genetička proučavanja, karakterizaciju i formiranje genetičkog registra, formiranje kolekcija i slično, kao i čuvanje kolekcija, publikovanje i razmjena naučnih rezultata, uključivanje u međunarodne organizacije.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja (banka biljnih gena).

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **34.000,00 €**.

Način kontrole: Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Odsjek o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta, datum izvođenja mjere, ime vlasnika bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci poslova vlasniku bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta kod kojeg se sprovodi program odnosno monitoring ili kontrolna ispitivanja, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse za obavljene posao.

Avansna uplata sredstava može se vršiti na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz Komponenti programa 3.3 i 3.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtijeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

U slučaju da za komponente dođe do odstupanja odnosno povećanja projektovanih površina finansijska sredstva se proporcionalno umanjuju do visine predviđenih sredstava po pojedinim komponentama.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 34.000,00 €
3.1 Sjemenska proizvodnja krompira: Procjenjeno je da će se proizvodnja sjemenskog krompira odvijati na površini od 80 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 23.200,00 €, od čega je 40%	9.280,00

(9.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, a 60% (13.920,00€) učešće proizvođača	
3.2 Sjemenska proizvodnja žita: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskih žita odvijati na površini od 40 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 3.200,00 €, od čega je 40% (1.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, a 60% (1.920,00€) učešće proizvođača	1.280,00
3.3 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala	3.500,00
3.4 Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala	2.640,00
3.5 Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala	8.300,00
3.6 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO	2.000,00
3.7 Program uspostavljanje registra sorti poljoprivrednog bilja i registra sorti i podloga	3.000,00
3.8 Program biljnih genetičkih resursa	4.000,00

**PROGRAM 4
MATERIJALI ZA POSEBNE NAMJENE (KLOPKE, EX TEMPORE TESTOVI
ZA ŠTETNE ORGANIZME, HEMIKALIJE, MAMCI)**

Cilj: Obezbjedivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Program uključuje obezbjeđivanje stalne rezerve neophodnih materijala: klopke, *ex tempore* testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci i drugi potrebni materijali i oprema, radi blagovremenog izvršavanja Programa fitosanitarnih mjera i ispunjavanja već preuzetih mjera definisanih programom, a naročito u odnosu na hitne fitosanitarne mjere i krizne situacije čiji se obim i vrijeme ispitivanja ne mogu predvidjeti - obezbjeđivanje kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **6.000,00 €.**

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru za obavljeni posao gdje je to primjenjivo.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju nepredvidive situacije biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4.1 Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci)	6.000,00

**PROGRAM 5
TEHNIČKA I ADMINISTRATIVNA PODRŠKA IMPLEMENTACIJI
PROGRAMA**

Cilj: Obezbeđivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Nosilac posla: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Sprovođenje Programa fitosanitarnih mjera uključuje i ispunjavanje već preuzetih brojnih međunarodnih obaveza IPPC, EPPO, UPOV, ECPGR, WTO, implementaciju Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovora sa Evropskom unijom, sprovođenje fitosanitarne politike i mjera definisanih ovim programom koji pored institucionalne, zahtijevaju i znatnu finansijsku podršku.

Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji ima za posljedicu uvođenje novina u svakodnevnu praksu, što je uslov za implementaciju niza mjera fitosanitarne politike koje nameću potrebu dodatnog osposobljavanja i angažovanja ljudskih resursa.

Brojni su zadaci u oblasti harmonizacije zakonodavstva sa Acquis communautaire EU, a posebno u kvalitetnoj primjeni nove zakonske regulative, kao i zahtjevi sprovođenja evropskih i međunarodnih projekata koji nameću dodatne finansijske obaveze koje se ne mogu predvidjeti.

Ovi procesi i reforme traže saradnju sa najširim krugom korisnika.

Ovaj program ima višestruku namjenu usmjerenu ka:

- sprovođenju obaveza u EU integracijama: Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovarački proces sa EU i drugih preuzetih obaveza kroz stalna ili povremena radna tijela i komisije, kao i za dodatne troškove harmonizacije zakonodavstva sa Acquis EU, usluge prevođenja i dr.;

- saradnja Crne Gore sa međunarodnim organizacijama koje su od značaja za razvoj fitosanitarnog sektora i realizacija međunarodnih projekata u fitosanitarnom sektoru;

- angažovanju stručnjaka iz oblasti infomatike za uspostavljanje IT sistema iz zemlje i inostranstva i aktivnosti u tijelima koje su predviđene zakonima i prenešenim nadležnostima;

- jačanju administrativnih i institucionalnih kapaciteta kroz dodatnu obuku kadra, podršku kreativnih kadrova i modernizaciju postojeće i nabavku nove opreme, podršku procesima akreditacije, informatičku podršku i dr.;

- u slučaju da se zahtijeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz ovog programa;
- obezbjeđivanju kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora;
- odnosima sa javnošću (štampanje promotivnih materijala, flajera i sl.) u sprovođenju fitosanitarne politike i predstavljanju procesa pristupanja EU.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **10.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Uprava – Fitosanitarni sektor za obavljeni posao.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
5.1 Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa	10.000,00

SPROVOĐENJE PROGRAMA, PRAĆENJE I KONTROLA

2. Uprava – Fitosanitarni sektor vrši administrativnu kontrolu nad realizacijom Programa fitosanitarnih mjera za 2019. godinu kroz praćenje i kontrolu načina izvršavanja mjera, rokova, broja uzoraka, vođenja evidencije i načina obavještanja o preduzetim mjerama, u toku samog sprovođenja ili naknadno, provjerom vjerodostojnosti dostavljene dokumentacije, na terenu, kod držaoca bilja kod kojih su izvršene mjere iz programa.

Pojedine mjere iz ovog programa (poslovi od javnog interesa), sprovode se na osnovu ugovora između Uprave – Fitosanitarnog sektora i vršioca javnih poslova, u skladu sa posebnim zakonima, kojima se bliže uređuje oblast, metode i uslovi pod kojima se vrše javna ovlašćenja, evidencije, prava, obaveze i odgovornosti vršioca javnih poslova i dr.

Subjekti koji sprovode mjere iz ovog programa moraju voditi propisane evidencije, registre i baze podataka u skladu sa zakonima i propisima donesenim na osnovu zakona.

STRUČNE KOMISIJE I EKIBE

3. Za sprovođenje pojedinih mjera iz ovog programa mogu se u određenim slučajevima formirati stručne komisije (hitne mjere: zdravstvena zaštita bilja/sinhronizacija rada na suzbijanju štetnih organizama, bezbjednost hrane, registraciju sredstava za zaštitu bilja i slično).

Takođe, komisija se formira i za utvrđivanje visine naknade štete uništenog ili na drugi način uklonjenog bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom u skladu sa zakonom.

Predviđena je izrada planova suzbijanja određenih štetnih organizama, analize rizika, vodiča i uputstava za sprovođenje mjera iz ovog programa, angažovanje eminentnih predavača iz zemlje i inostranstva u cilju edukacije i praćenja savremenih trendova iz

fitosanitarne oblasti, troškovi međunarodne saradnje, kao i jačanje administrativnih kapaciteta same uprave.

**NAKNADA ZA ŠTETE UNIŠTENOG ILI NA DRUGI NAČIN UKLONJENOG
BILJA, BILJNIH PROIZVODA I DRUGIH OBJEKATA POD NADZOROM**

4. Za uništeno ili na drugi način uklonjeno bilje, biljne proizvode i druge objekte pod nadzorom usljed izvršenja naređenih fitosanitarnih mjera, držaocu bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom pripada naknada štete u skladu sa zakonom, na osnovu procjene stručne komisije.

5. Ovaj program objaviće se u "Službenom listu Crne Gore".